

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและการพัฒนาตนเองตามหลักมงคลสูตร ที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง¹

AN ANALYTICAL STUDY THE CONCEPT OF SELF-DEVELOPMENT ACCORDING TO MONGKHALASUTTRA IN PROVERBS OF PHRARUANG

สุนทร สุขทรัพย์ทวีผล และคณะ*

Sunthorn Sukhsaptaweephol and others

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติในการพัฒนาตนเองตามหลักมงคลสูตร 2) เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาตนเองตามหลักคำสอนในสุภาษิตพระร่วง และ 3) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์หลักปฏิบัติการพัฒนาชีวิตตามหลักมงคลสูตรกับหลักคำสอนที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง ผลการศึกษาพบว่า

มงคลสูตรเป็นหลักการพัฒนาตนเอง มีองค์ธรรม 38 ประการ เป็นระบบการพัฒนาตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูงสุด คือ พระนิพพาน โดยสามารถจำแนกตามลักษณะของการพัฒนาตนเองออกเป็น 3 ขั้น คือ ขั้นพื้นฐาน 18 องค์ธรรม ขั้นกลาง 12 องค์ธรรม และขั้นสูง 8 องค์ธรรม ส่วนสุภาษิตพระร่วงสามารถจำแนกตามลักษณะของการพัฒนาตนเองออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) ด้านการมีสัมพันธไมตรี 2) ด้านการใช้ชีวิต 3) ด้านการประกอบกิจการ 4) ด้านพฤติกรรม 5) ด้านองค์ความรู้ และ 6) ด้านจิตใจ ในความสัมพันธ์ระหว่างมงคลสูตรกับสุภาษิตพระร่วง พบว่ามีสอดคล้องกันในแนวทางของการพัฒนาตนเอง มีคำสอนในสุภาษิตพระร่วง จำนวน 129 บทที่สัมพันธ์กับหลักมงคลสูตร แต่มี 16 บทที่ไม่มีความสอดคล้องกันเพราะเนื้อหาที่มีลักษณะเป็นความเชื่อท้องถิ่น ในส่วนที่แตกต่างกันคือ เป้าหมายและวิธีการนำเสนอ

คำสำคัญ: การพัฒนาตนเอง, มงคลสูตรที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง

ABSTRACT

There are 3 objectives of the research: 1) To study the concept and practice self-development according to the principle of Mangala Sutta, 2) To study the concept of self-development according

¹ บทความวิจัยนี้เป็นบทสรุปของโครงการวิจัย เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและการพัฒนาตนเองตามหลักมงคลสูตรที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง” ได้รับการสนับสนุนงบประมาณการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ผ่านสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ 2560

* อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะพุทธศาสตร์ สาขาปรัชญา และสาขาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะผู้วิจัยร่วมประกอบด้วย พระครูพิพิธจรรณม, ภูวเดช สันทับศาล

to the doctrine in Phraruang Proverbs, and 3) To analyze the relationship between principles of life development according to Mangala Sutta and the doctrines in Phraruang Proverbs

The study indicated that: Mangala Sutta, there are 38 blessings, the principle of self-development from the basic to complete life in human beings to the highest Dharma in Buddhism – Nirvana. The Mangala Sutta can be classified by nature of self-development into three categories: 1) basic self-development consists of 18 blessings, 2) intermediate self-development consists of 12 blessings, and 3) advanced self-development consists of 8 blessings.

Phraruang Proverbs is classified as Didactic literature, it can be classified according to the characteristics of self-development into 6 groups: 1) in relationship, 2) in life, 3) in business, 4) in behavior, 5) in knowledge and 6) mental development. In term of relationship between the practice of life in accordance with Mangala Sutta and the doctrine in Phraruang Proverbs the study revealed that the 129 verses in Phraruang Proverbs are related to Mangala Sutta 38, but there are 16 verses not correspondence with the Mangala Sutta because the contents are local belief. The differences are the goal and the presentation method.

Keywords: Self-development, Mongkhala Sutra in Phraruang Proverbs.

บทนำ

สุภาษิตพระร่วง เป็นมรดกทางด้านภาษาและวรรณกรรมที่สืบทอดกันแต่โบราณ สันนิษฐานว่าเดิมน่าจะเป็นวรรณกรรมแบบมุขปาฐะภาษิตและคำสอน และขยายมาเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์รูปแบบต่างๆ เช่น โคลงประดิษฐ์พระร่วง พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ร่ายสุภาษิตพระร่วงฉบับจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ร่ายสุภาษิตพระร่วง ฉบับวัดเกาะ ร่ายสุภาษิตตั้ง ฉบับวัดลาด อำเภอมือง จังหวัดเพชรบุรี ภาพสุภาษิตพระร่วง ฉบับวัดเกาะ และสุภาษิตพระร่วงคำโคลง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีสำนวนเนื้อหาคำสอนตรงกันเป็นส่วนใหญ่ หากแต่มีการใช้ถ้อยคำภาษาที่ตรงกันบ้าง ผิดแผกไปจากกันบ้าง อันเนื่องมาจากการเรียบเรียงเป็นลายลักษณ์อักษรในต่างยุค ต่างสมัย และต่างถิ่นกัน ภาษิตคำสอนดังกล่าวนี้เรียกกันโดยทั่วไปว่า “สุภาษิตพระร่วง” แต่ละสำนวนอาจมีชื่อเรียกเฉพาะแตกต่างกันออกไป ข้อคิดคำสอนในสุภาษิตเหล่านี้ส่วนใหญ่มีรากฐานที่มาร่วมกัน และเป็นความคิดที่ตกทอดสืบทอดกันมาทางมุขปาฐะ คืออาศัยปากต่อปากเล่าสู่กันฟัง ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 1800 มาถึงสมัยที่พระร่วงขึ้นเป็นกษัตริย์กรุงสุโขทัย ข้อคิดคำสอนดังกล่าวก็แพร่หลายทั่วไปเชื่อกันว่าเป็นข้อคิดคำสอนที่พระร่วงทรงใช้อบรมสั่งสอนพลเมืองของพระองค์ให้ประพฤติปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้อง สุภาษิตพระร่วงจึงได้รับการยอมรับว่าเป็นหลักในการปฏิบัติตัว เพราะเป็นหลักคำสอนสำหรับการพัฒนาปรับปรุงตนเองให้ถูกต้องเหมาะสม

แนวคิดเรื่องหลักการปฏิบัติตนให้เจริญรุ่งเรืองนั้นปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า มงคลสูตร มี 38 ประการ แต่มีเป้าหมายเชิงจริยศาสตร์ในหลายระดับที่ต่อยอดกับขึ้นไปจนถึงความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงคือพระนิพพาน การพัฒนาตนเองในพระพุทธศาสนาจึงเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งกายภาพ คุณธรรม และจิตวิญญาณ มงคลสูตรทั้ง 38 ประการเป็นกระบวนการช่วยให้บุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากไม่ดีไปสู่พฤติกรรมที่ดีได้แน่นอน เพราะเป็นหลักคำสอนที่สอนให้บุคคลปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

ตั้งแต่ระดับขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุด บรรลุถึงโลกุตตรธรรม หมดทุกขโดยสิ้นเชิง จึงนับได้ว่าเป็นหลักธรรมสำหรับ
กลับตนของบุคคลที่ประพฤติดีพลาดได้อย่างยอดเยี่ยม ดังจะเห็นได้จากบทสรุปในมงคลสูตรความว่า

ผู้ปรารถนาสุขในโลกนี้ สุขในโลกหน้าและสุขอันเป็นโลกุตระ ละการเสพชนพาลเสีย อาศัยบัณฑิต
แล้วบูชาท่านผู้ควรบูชาทั้งหลายอยู่อย่างนี้...เป็นผู้มีจิตไม่หวั่นไหว ด้วยโลกธรรมทั้ง 8 ดุจภูเขาสีเนรุ ไม่
สะเทือนด้วยลมและฝน ฉะนั้น เป็นผู้ไม่เศร้าโศก ไม่มีกิเลสเพียงดังรูป มีเกษม และเหล่าชนผู้มีความ
เกษม ย่อมเป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ในที่ทั้งปวง และถึงความสวัสดิ (เป็นผู้มีความสวัสดิไป) ในที่ทั้งปวง²

ทั้งสุภาษิตพระร่วงและมงคลสูตร ต่างก็มีเป้าหมายในการสั่งสอนในแนวทางการพัฒนาตนเองให้เป็น
สมาชิกที่ดีของครอบครัว สังคม และประเทศชาติ เป็นเสมือนคู่มือการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมถูกต้อง
ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบระหว่างหลักธรรมที่ปรากฏในมงคลสูตรกับหลัก
คำสอนที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง ว่ามีความสัมพันธ์กันในเชิงเนื้อหาสอดคล้องกันหรือไม่เพียงใด อันเป็น
ฐานไปสู่รูปแบบการพัฒนาตนเองที่ถูกต้อง เหมาะสม ยั่งยืนต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง

จอห์น อีเลียต และเกรแฮม วิลเลียม (Kemp & Williams) เป็นอาจารย์ประจำวิชาบริหารการศึกษา
ของเซฟฟิลด์ซิตีโพลีเทค ประเทศอังกฤษ ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาตนเองที่เรียกว่า การพัฒนาสมรรถภาพ
ในวิชาชีพ คือการพัฒนาตนเองด้วยการทำให้ตนเองเป็นผู้มีสมรรถภาพในวิชาชีพของตนเอง ซึ่งผู้ที่จะเป็นผู้ที่
สมรรถภาพของงาน 3 ระดับ³ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับดเนีย เทียนพุม ซึ่งกล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญใน
การเรียนรู้ของคนในการฝึกอบรมและพัฒนาว่า ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ นั่นคือ⁴ 1. ความรู้ (knowledge)
2. ทักษะ (skill) และ 3. เจตคติ (Attitude)

วิธีการหรือกิจกรรมในการพัฒนาตนเองนั้น สามารถทำได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับผู้ที่ต้องการพัฒนา
ตนเองตามแนวคิดของบอยเดล (Boydell) ซึ่งมีวิธีการในการพัฒนาตนเองที่หลากหลายและครอบคลุมวิธี
พัฒนาตนเองของวิชาการหลายท่าน โดยบอยเดล แสดงความคิดเห็นไว้ดังต่อไปนี้⁵

1. วิธีการพื้นฐานในการพัฒนาตนเอง จะประกอบไปด้วยกิจกรรม 9 กิจกรรม คือ (1) การจดบันทึก
ส่วนตัว (2) การพิจารณาย้อนหลัง (3) การทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้น (4) การพัฒนาจิตใจสำนึก (5) ความกล้าใน
การลองสิ่งใหม่ๆ (6) การทดลองความประพฤติรูปแบบใหม่ (7) การปรับปรุงพลังความตั้งใจ (8) การเปิดใจให้
กว้างเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ และ (9) การจัดการกับส่วนดีและส่วนเสีย

2. วิธีการปรับปรุงความคิด เช่น การอ่าน การจดบันทึก การประมวลตารางข้อมูล การจดจำสิ่งต่างๆ
และ การคิดอย่างมีเหตุผล

² มงคลสูตรที่แปล แปล เล่มที่ 5, หน้า 171

³ อ้างใน เปาวลี วิมูลชาติ, "การศึกษาควรรับรู้ความสามารถของตนเองและความต้องการพัฒนาตนเองของ
ข้าราชการกรมการทหารสื่อสาร", การวิจัยส่วนบุคคล, หน้า 21-22.

⁴ ดเนีย เทียนพุม, กลยุทธ์การพัฒนาคน : สิ่งท้าทายความสำเร็จของธุรกิจ, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 65-67.

⁵ อ้างใน เปาวลี วิมูลชาติ, "การศึกษาควรรับรู้ความสามารถของตนเองและความต้องการพัฒนาตนเองของ
ข้าราชการกรมการทหารสื่อสาร", การวิจัยส่วนบุคคล, หน้า 22-25.

3. วิธีอื่นบางประการเพื่อพัฒนาตนเอง เช่น การอบรมตามหลักสูตร การเรียนรู้ในหลักสูตรระยะสั้น การสอนและฝึกผู้อื่นๆ การจัดทำโครงการพิเศษ การเป็นสมาชิกองค์การวิชาชีพ และสมาคมต่างๆ หรือ แม้กระทั่งการเขียนบทความลงวารสาร เป็นต้น

4. วิธีการพัฒนาความแข็งแรง การพักผ่อน และแถมบางประการตนเอง เช่น การสร้างสมาธิและจิต ด้วยการออกกำลังกาย การฝึกหายใจ การทำสมาธิ การปรับปรุงอารมณ์ เป็นต้น

5. วิธีการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการพัฒนา เช่น การเข้าร่วมสนทนา การเข้ากลุ่ม เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาตนเองเป็นกระบวนการที่หลากหลาย ซึ่งมีความครอบคลุมทั้งทางด้านความรู้ ทักษะและเจตคติ วิธีการเหล่านี้มีความสอดคล้องกับหลักการพัฒนาตนเองในทางพระพุทธศาสนา คือ หลักมงคลสูตร ซึ่งมีกระบวนการพัฒนาตนเองไปตามลำดับจากขั้นพื้นฐานไปสู่ขั้นสูงสุด

การพัฒนาตนเองตามหลักมงคลสูตร

ในคัมภีร์ปรหมัตตโชติกา อรรถกถาอมงคลสูตร ได้กล่าวถึงที่มาของมงคลสูตรว่า มหาชนทั่วชมพูทวีป สงสัยว่าอะไรคือมงคล มีการถกเถียงโต้แย้งกันไปมาของสำนักต่างๆ ท้าวสักกะเทวราช จึงให้เทพบุตรองค์หนึ่งเป็นผู้ถามพระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงมงคลสูตรแก่เทวดาเหล่านั้น⁶ และทรงแสดงแก่พระอานนท์อีกครั้งหนึ่งในภายหลังนั้นประกอบด้วยองค์ธรรมทั้งสิ้น 38 ประการ เนื้อหาขององค์ธรรมทั้ง 38 ประการนี้ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มีดังต่อไปนี้

การไม่คบคนพาล	การคบบัณฑิต
การบูชาคนที่ควรบูชา	นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม	การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน
การตั้งตนไว้ชอบ	นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
ความเป็นพหูสูต	ความเป็นผู้มีศีลปะ
วินัยที่ศึกษามาดี	วาจาสุภาษิต นี่เป็นมงคลสูงสุด
การบำรุงมารดาบิดา	การสงเคราะห์บุตร
การสงเคราะห์ภรรยา	การงานที่ไม่อาภูล นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
การให้ทานการ	ประพฤติดุชกรรม
การสงเคราะห์ญาติ	การงานที่ไม่มิโทษ นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
การงดเว้นจากบาป	การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา
ความไม่ประมาทในธรรม	นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
ความเคารพ	ความถ่อมตน
ความสันโดษ	ความกตัญญู
พึงธรรมตามกาล	นี้เป็นมงคลอันสูงสุด
ความอดทนความ	เป็นคนว่าง่าย
การพบเห็นสมณะ	การสนทนาธรรมตามกาล นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
การเผผลาญบาป	การประพฤติดุชกรรม

⁶ ขุ.ขุ.อ. 1/163-168.

การเห็นอริยสัจ

การทำนิพพานให้แจ้ง นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว

จิตไม่เศร้าโศก

จิตปราศจากธุลี

จิตเกษม

นี่เป็นมงคลอันสูงสุด⁷

จากการที่คำสอนในมงคลสูตรมีเนื้อหาสาระครอบคลุมคำสอนในพุทธศาสนาทั้งหมด เรียงลำดับจากง่ายไปหายาก พันเอกปิ่น มุทุกันต์ได้นำเสนอเนื้อหาในแต่ละมงคลโดยนำเสนอแผนภูมิการจัดลำดับองค์ธรรมในมงคลสูตรทั้ง 38 ประการเป็นแบบขั้นบันได โดยมีมงคลในข้อต้นๆ เป็นส่วนฐานของบันได มีมงคลในลำดับท้ายๆ เป็นส่วนยอดของบันได วางเรียงตามวิถีทางของการปฏิบัติจากต่ำไปหาสูง⁸ จากง่ายไปหายาก และจากขั้นตอนการสร้างความรู้ความก้าวหน้าทางชีวิตไปสู่การสร้างความรู้ความก้าวหน้าทางจิต⁹ ในงานวิจัยนี้ได้นำองค์ธรรมมาวิเคราะห์ให้สอดคล้องกับหลักการพัฒนาดนเอง พบว่าหลักธรรมในมงคลสูตรนั้นสามารถจำแนกตามลักษณะของการพัฒนาดนเองออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. หลักการพัฒนาดนเองขั้นพื้นฐาน (ความรู้) ประกอบด้วยหลักธรรมที่เป็นมงคล 18 ประการ ได้แก่ การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม การสร้างสมความดีไว้ก่อน การตั้งตนไว้ชอบหรือดำรงตนถูกต้อง การรอบรู้วิทยาการ ความชำนาญในศิลปะ การมีระเบียบวินัย การพูดจาดีเป็นวาจาสุภาพสันติ การเลี้ยงดูบิดามารดา การเลี้ยงดูบุตรธิดา การเลี้ยงดูภรรยา การทำงานไม่ให้คั่งค้าง การบำเพ็ญทาน การประพฤติเป็นธรรม การสงเคราะห์ญาติ และการทำงานไม่มีโทษ

2. หลักพัฒนาดนเองขั้นกลาง (ทักษะ) ประกอบด้วยหลักธรรมที่เป็นมงคล 12 ประการ ได้แก่ การงดเว้นจากบาป การสำรวมจากการดื่มน้ำเมา การพึงธรรมตามกาล ความอดทน ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย การคบหาสมณะ การสนทนารวมตามกาล ความไม่ประมาทในธรรม ความเป็นผู้มีสัมมาคารวะ การถ่อมตัว ความสันโดษ และความกตัญญู

3. หลักพัฒนาดนเองขั้นสูง (เจตคติ) ประกอบด้วยหลักธรรมที่เป็นมงคล 8 ประการ ได้แก่ ความมีตบะ การประพฤติพรหมจรรย์ การเห็นแจ้งในอริยสัจ ทำนิพพานให้แจ้ง จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากธุลี และจิตเกษมจากโยคะ

แนวคิดการพัฒนาดนเองตามหลักหลักมงคลสูตรจึงเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งทางด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ กล่าวคือ เป็นการพัฒนาการพัฒนาดนเองตามลำดับจากขั้นพื้นฐานคือการปรับองค์ความรู้ เช่น การคบบัณฑิต การศึกษาศิลปวิทยา การใช้ชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับคนในสังคมตั้งแต่ระดับครอบครัว ญาติมิตร และสังคมวงกว้าง จากนั้นจึงก้าวสู่การพัฒนาทางด้านทักษะ คือความอดทน ความประพฤติปฏิบัติตนเองในสถานการณ์การต่างๆ และพัฒนาสู่การพัฒนาขั้นสูงสุดคือการพัฒนาทางจิต การพัฒนาดนเองที่ครอบคลุมองค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้ มีความสอดคล้องกับกันแนวคิดเรื่องไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา จึงทำให้มงคลสูตรเป็นสูตรการพัฒนาดนเองที่เหมาะสมต่อการนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

⁷ พ.ช. (ไทย) 25/3-12/7-8.

⁸ ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต ภาค 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 111.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 323-324.

การพัฒนาตนเองตามหลักสุภาษิตพระร่วง

สุภาษิตพระร่วงจัดอยู่ในประเภทวรรณคดีคำสอน (Didactic literature) เกิดจากการเก็บสะสมรวบรวมถ้อยคำสั่งสอนที่มีคุณค่า ผู้รวบรวมมักจะไม่ได้จัดหมวดหมู่แยกประเภทว่าสอนเกี่ยวกับอะไร แต่จะนำเรียงร้อยเข้าด้วยกัน โดยยึดสัมผัสที่สอดคล้องกันเป็น เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บัญญัติพระร่วง หรือสุภาษิตบัญญัติพระร่วง บางฉบับเพี้ยนเป็น ประดิษฐ์พระร่วง อันเป็นชื่อที่พ้องกับโครงประดิษฐ์พระร่วง วรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งในสมัยอยุธยาตอนปลาย¹⁰ สุภาษิตพระร่วงมีคุณค่าทั้งด้านสติปัญญา ด้านวรรณศิลป์ ด้านคุณธรรม จริยธรรมและคุณค่าทางด้านสังคม สามารถรับรู้และยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติได้อย่างไม่หมดยุคหมดสมัย ผู้แต่งสุภาษิตพระร่วงมีการสันนิษฐานแตกต่างกันออกไปเป็น 3 กลุ่ม คือ 1.กลุ่มที่เห็นว่าแต่งขึ้นสมัยสุโขทัย เป็นพระราชนิพนธ์ของกษัตริย์ที่มีนามว่า พระร่วง ซึ่งอาจเป็นพ่อขุนรามคำแหงหรือพระยาไไทยก็ได้¹¹ 2. กลุ่มที่เห็นว่าเป็นสำนวนที่แต่งขึ้นใหม่ เนื่องจากมีลักษณะการประพันธ์ที่ดำเนินตามกฎเกณฑ์ของฉันทลักษณ์อย่างเคร่งครัด หรืออาจเป็นการคัดลอกมาจากวรรณกรรมเรื่องอื่น เช่น สุภาษิตตั้ง เป็นต้น¹² และ 3. กลุ่มที่เห็นว่าเป็นการนำสุภาษิตเก่ามาชำระใหม่ มีผู้แต่งหลายคนช่วยกันรวบรวมจากความทรงจำบ้าง จากจารึกบ้าง และมีการแต่งเติมในภายหลังบ้างเพื่อให้ข้อความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น¹³

สุภาษิตพระร่วงเป็นคำสอนเชิงธรรมะบ้าง เชิงวัฒนธรรมสังคมบ้าง เชิงจารีตประเพณีบ้าง ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนเองทั้งด้านความประพฤติ มารยาท ความรู้ จิตใจ โดยจัดกลุ่มที่มีความใกล้เคียงกันและ/หรือเป็นกลุ่มที่มีแนวทางในการประยุกต์ใช้ต่อการพัฒนาตนเองพบว่าหลักการในสุภาษิตพระร่วงนั้นสามารถจำแนกตามลักษณะของการพัฒนาตนเองออกเป็น 6 กลุ่ม

1. การพัฒนาตนเองด้านการมีสัมพันธไมตรี หมายถึง สุภาษิตที่มีคำสอนในลักษณะของการประพฤติตนต่อบุคคลรอบข้างให้มีความเหมาะสมกับฐานะ บุคคล หน้าที่การงาน เป็นการพัฒนามุขฉีกภาพของตนเองให้เหมาะสมกับการคบหาสมาคมกับผู้อื่น มีทั้งหมด 49 สุภาษิต เช่น อย่าอวดหาญแก่เพื่อน ที่รัก อย่าดูถูก ปลุกไมตรีอย่ารู้ร้าง เป็นต้น

2. การพัฒนาตนเองด้านการใช้ชีวิต หมายถึง สุภาษิตที่มีคำสอนในลักษณะของการใช้ชีวิตให้ปลอดภัยในสังคม การมีอุดมการณ์ในการดำรงชีวิต การใช้สติ สัมปชัญญะ การรอบคอบ ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต มีทั้งหมด 30 สุภาษิต เช่น อย่าเฝ้าเอาทรัพย์ท่าน ประพฤติตามบุรพอบบ อย่าประกอบกิจเป็นพาล อย่าเฝ้าสูงพันศักดิ์ เป็นต้น

3. การพัฒนาตนเองด้านการประกอบกิจการ หมายถึง สุภาษิตที่มีคำสอนเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีพ การทำงานให้ประสบผลสำเร็จ มีทั้งหมด 16 สุภาษิต เช่น ให้หาสินเมื่อใหญ่ หว่านพืชจักเอาผล มีสินอย่าอวดมั่ง อาสาจงพอแรง เป็นต้น

4. การพัฒนาตนเองด้านพฤติกรรม หมายถึง สุภาษิตที่มีคำสอนในลักษณะของการพัฒนาบุคลิกภาพ พฤติกรรม ความประพฤติ กิริยามารยาท การวางตัวที่เหมาะสม เป็นการปรับปรุงด้านกายภาพ มี

¹⁰ โชษิตา มณีไส, “สุภาษิตพระร่วง: การศึกษาแง่ประวัติศาสตร์”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ 3 ฉบับที่ 2: 129-146.

¹¹ ฉันทิษฐ์ กระแสสินธุ์, กวีโวหาร โบราณคดี, (พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2513), หน้า 484-485.

¹² นิยะดา เหล่าสุนทร, พินิจวรรณกรรม รวมบทความวิชาการด้านวรรณคดีและภาษา, (กรุงเทพมหานคร: แมคำผาง, 2535), หน้า 101-106.

¹³ เปลื้อง ณ นคร, “จากสุภาษิตไทยเดิมมารวมรวบเป็นสุภาษิตพระร่วง”, ใน พ่อขุนรามคำแหงไม่ได้แต่งสุภาษิตพระร่วง, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม, 2528), หน้า 59-60.

ทั้งหมด 18 สุภาษิต เช่น อย่างนั่งชิดผู้ใหญ่ อย่างขัดแย้งผู้ใหญ่ น้ำเชื้ออย่าขวางเรือ อย่าได้รับของเข็ญ นอบตนต่อผู้เฒ่า เป็นต้น

5. การพัฒนาตนเองด้านองค์ความรู้ หมายถึง สุภาษิตที่มีคำสอนในลักษณะของการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ การปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์ การแสวงหาประสบการณ์เพื่อเพิ่มสมรรถนะในการทำงาน พัฒนาองค์ความรู้ให้ยิ่งขึ้นไป มีทั้งหมด 11 สุภาษิต เช่น เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ ครูบาสอนอย่าโกรธ เป็นต้น

6. การพัฒนาตนเองด้านจิตใจ หมายถึง สุภาษิตที่มีคำสอนในลักษณะของการพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรม จิตใจ พัฒนาจิตวิญญาณ เป็นคำสอนที่เน้นการพัฒนาภายใน เช่น ความคิด ความเห็น ทศนคติ มีทั้งหมด 31 สุภาษิต เช่น สร้างกุศลอย่ารู้โรย อย่าไผ่ตนให้เกินตัว เห็นงามตาอย่าปอง โทษตนผิดพึงรู้ สู้เสียสละอย่าเสียศักดิ์ เป็นต้น

วิเคราะห์ความสัมพันธ์หลักปฏิบัติการพัฒนาชีวิตตามหลักมงคลสูตรกับหลักคำสอนที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง

จากการศึกษาวิเคราะห์ พบว่า เป้าหมายและหลักการของมงคล 38 ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาตนเอง มี 2 ระดับ คือ การพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม การพัฒนาเพื่อความสิ้นไปของกิเลส มีขั้นของการพัฒนาชีวิต 3 ระดับ คือระดับพื้นฐาน ระดับกลาง และระดับสูง ในระดับพื้นฐานนั้นมุ่งเน้นการตั้งใจให้เป็นสมาธิ ในระดับกลางเป็นการพัฒนาตนเองผู้อื่น และระดับสูงนั้นเป็นการพัฒนาเพื่อชีวิตที่ดีงาม ดังนั้น คำสอนในมงคลสูตรจึงสามารถจำแนกเป็นกระบวนการของการพัฒนาชีวิตได้เป็น 5 กระบวนการ ประกอบด้วย 1. กระบวนการปรับฐานความคิด 2. กระบวนการสร้างความพร้อม 3. กระบวนการดำเนินชีวิตเพื่อครอบครัว 4. กระบวนการดำเนินชีวิตเพื่อสังคม และ 5. กระบวนการดำเนินชีวิตเพื่อชีวิตที่ดีงาม

ส่วนสุภาษิตพระร่วงนั้นได้กล่าวถึงหลักประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ทั้งหมด 145 สุภาษิต .แยกออกเป็น 6 กลุ่ม ประกอบด้วย การพัฒนาชีวิตด้านการมีสัมพันธไมตรี การพัฒนาชีวิตด้านการใช้ชีวิต การพัฒนาชีวิตด้านการประกอบกิจการ การพัฒนาชีวิตด้านพฤติกรรม การพัฒนาชีวิตด้านองค์ความรู้ และการพัฒนาชีวิตด้านจิตใจ

เมื่อวิเคราะห์แล้วพบความสัมพันธ์ของหลักการพัฒนาชีวิตระหว่างมงคลสูตรกับหลักคำสอนในสุภาษิตพระร่วงในลักษณะที่สอดคล้องกันและแตกต่างกัน คือ ความสอดคล้องกันนั้นพบว่า มงคลสูตรกับสุภาษิตพระร่วงล้วนเป็นแต่คำสอนที่มีหลักการเพื่อเป็นแนวทางของการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดีประสบความสำเร็จในชีวิต ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข สามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งทางด้านระบอบความคิด การดำรงชีวิต การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในสังคม รวมถึงการพัฒนาตนเองทางด้านจิตใจ จากการศึกษาค้นคว้า คำสอนในสุภาษิตพระร่วง จำนวน 129 บทมีความสัมพันธ์กับหลักมงคลสูตร 38 แต่ไม่ครบทั้ง 38 ประการ มีเพียง 16 บทเท่านั้น ที่เป็นส่วนของความเชื่อท้องถิ่นซึ่งมีเนื้อหาเป็นเชิงวิถีชุมชนจึงไม่สอดคล้องกับหลักธรรมในมงคลสูตร แต่ก็ไม่ได้มีความขัดแย้งกันนั้นเป็นเพราะจุดมุ่งหมายของคำสอนของทั้งสองอย่างแตกต่างกัน

ในส่วนที่แตกต่างกันนั้น คือ เป้าหมาย และวิธีการนำเสนอ เป้าหมายของมงคลสูตรนั้นเป็นไปเพื่อชีวิตอันเป็นอุดมสุข คือ พระนิพพาน จึงเป็นการพัฒนาชีวิตเพื่อความหลุดพ้นอย่างแท้จริง เป็นการพัฒนาจนถึงจุดสูงสุดของชีวิต แต่สุภาษิตพระร่วงนั้นมีคำสอนที่มุ่งต่อการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างสงบสุข แม้จะมีคำสอนที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางด้านจิตใจ อิงแอบกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังไม่มีเป้าหมายสูงสุด

คือ พระนิพพาน ส่วนวิธีการนำเสนอที่พบว่ามีมงคลสูตรมีความเชื่อมโยงกันเป็นลำดับ จาก 1 ไปสู่ 2 จาก 2 ไปสู่ 3 แต่ก็สามารถนำมาปฏิบัติได้เป็นเฉพาะข้อๆ ไปด้วย ส่วนในสุภาสิตพระร่วงนั้นไม่ได้เรียงลำดับความสำคัญก่อนหลัง ทำให้เนื้อหากระโดดไปมา ไม่ต่อเนื่องเป็นส่วนเป็นตอนเหมือนมงคลสูตร มีคำอธิบายเฉพาะสุภาสิต ไม่มีความสัมพันธ์กัน และไม่ได้มีเนื้อหาสาระที่ต่อเนื่องกัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาแนวคิดและการพัฒนาตนเองตามหลักมงคลสูตรที่ปรากฏในสุภาสิตพระร่วง พบว่าหลักคำสอนในมงคลสูตรนั้นมีความลุ่มลึกตามลำดับ มีพัฒนาการจากง่ายไปสู่ยาก ถือได้ว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาตนเองที่สมบูรณ์ที่สุด แต่เนื่องจากระดับความยาก-ง่าย นี้เองทำให้เห็นว่า ข้อจำกัดทางด้านสติปัญญา วิธีการดำเนินชีวิต และเป้าหมายชีวิตของมนุษย์มีความแตกต่างกัน ศักยภาพและขอบเขตในการพัฒนาชีวิตจึงแตกต่างกัน ดังที่ผู้วิจัยได้จัดแบ่งกระบวนการของการพัฒนาชีวิตตามหลักมงคลสูตรไว้ 5 กระบวนการ ที่ควรนำมากล่าวถึงในที่นี้คือกระบวนการที่ 5 ซึ่งเป็นกระบวนการขั้นสูงสุดของการพัฒนาชีวิต คือ พระนิพพานแน่นอนว่าในกระบวนการนี้ไม่ใช่เรื่องที่จะทำให้สำเร็จได้โดยง่าย การจะนำหลักมงคล 38 ประการไปใช้ในการพัฒนาชีวิตอย่างครบถ้วนนั้นจึงเป็นไปได้โดยยาก ดังนั้น การจัดระดับองค์ธรรมเป็นกระบวนการนั้น จะช่วยให้สามารถกำหนดขอบเขตของการพัฒนาชีวิตได้ตามลำดับ และเพื่อให้แนวทางการพัฒนาชีวิตตามหลักมงคลสูตรนี้ได้รับการพัฒนาต่อยอดไปอีกระดับหนึ่ง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. สถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ควรจัดทำหลักสูตรเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตตามหลักมงคลสูตรให้เป็นหลักสูตรที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในสถานศึกษา อาจเป็นหลักสูตรรายวิชา หรือหลักสูตรในรูปแบบกิจกรรม เพื่อเป็นการนำหลักธรรมไปใช้ได้ในการการณ์จริงและประยุกต์เข้ากับการดำเนินชีวิตได้จริง เมื่อได้หลักสูตรตามกฎเกณฑ์ที่กระทรวงศึกษากำหนดแล้ว จึงเสนอให้แต่ละโรงเรียนนำไปเป็นรายวิชาหรือกิจกรรมประกอบการเรียนการสอนตามสมควร ส่วนหลักสูตรในรูปแบบกิจกรรมนั้นสามารถขยายไปยังหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ได้อีกด้วย

2. เนื่องจากมีการจัดหลักสูตรการพัฒนาศักยภาพบุคลากร เจ้าหน้าที่ ซึ่งจัดโดยเอกชน กลุ่มงาน มีกลุ่มวิทยากรที่ชำนาญด้านการพัฒนาชีวิต เช่น การพัฒนาบุคลิกภาพ การพัฒนาศักยภาพ ซึ่งจัดขึ้นตามสถานที่ต่างๆ คณะสงฆ์ควรมีคณะทำงานด้านการพัฒนาศักยภาพมนุษย์โดยอาศัยหลักมงคล 38 ประการเป็นต้นนำ นอกจากจะได้มีการพัฒนาบุคลากรแล้วยังสามารถสอดแทรกแนวคิดทางพระพุทธศาสนา อันเป็นแนวคิดที่ยั่งยืนไว้ในกระบวนการพัฒนาบุคลากรได้ด้วย

3. สำหรับสุภาสิตพระร่วงนั้นผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการชำระในบางสุภาสิตให้เหมาะสมต่อสถานการณ์ปัจจุบัน กล่าวคือ บางสุภาสิตนั้นไม่เข้ากับยุคสมัยแล้ว กับยังอาจกระทบต่อหลักสิทธิมนุษยชนในสมัยปัจจุบันด้วย เช่น ลูกเมียอย่าวางใจ ตนเป็นไทยอย่าคบหาส เป็นต้น เพราะคำสอนเหล่านี้มีลักษณะที่ขัดแย้งกับหลักของความเป็นมนุษย์ และไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมปัจจุบัน อนึ่ง คำว่าชำระในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงให้แก้ไขถ้อยคำในสุภาสิตพระร่วง แต่ควรให้คำแนะนำหรือเสนอแนะประกอบการนำเสนอสุภาสิตแต่ละบทไว้ด้วย

จากการศึกษาแนวคิดและการพัฒนาตนเองตามหลักมงคลสูตรที่ปรากฏในสุภาสิตพระร่วง ผู้วิจัยได้ศึกษาในขอบเขตเฉพาะการพัฒนาตนเอง ในเชิงความหมาย ความสำคัญ และความสัมพันธ์ระหว่างมงคลสูตรกับสุภาสิตพระร่วง ยังมีประเด็นที่งานวิจัยนี้ยังไม่ถึง แต่มีความน่าสนใจที่ควรแก่การศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมดังนี้

1. แนวคิดสังคมอุดมปัญญา: รากฐานจากมงคลสูตรสู่สังคมสมัยใหม่
2. ความสมเหตุสมผลและความเหมาะสมของหลักคำสอนสุภาษิตพระร่วงในสถานการณ์ปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- ฉันทิชัย กระแสสินธุ์. กวีโวหาร โบราณคดี. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2513
- โชษิตา มณีใส. “สุภาษิตพระร่วง: การศึกษาแง่ประวัติศาสตร์”. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 2: 129-146.
- दनัย เทียนพุ่ม. กลยุทธ์การพัฒนาคณะ: สิ่งท้าทายความสำเร็จของธุรกิจ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- นียะดา เหล่าสุนทร. พินิจวรรณกรรม รวบรวมความวิชาการด้านวรรณคดีและภาษา. กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง, 2535.
- ปิ่น มุกขนันต์. มงคลชีวิต ภาค 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2535.
- เปาวลี วิมูลชาติ. “การศึกษาควรรับรู้ความสามารถของตนเองและความต้องการพัฒนาตนเองของข้าราชการกรมการทหารสื่อสาร”. การวิจัยส่วนบุคคล. คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.
- เปลื้อง ณ นคร. “จากสุภาษิตไทยเดิมมารวมรวบเป็นสุภาษิตพระร่วง”. ใน พ่อขุนรามคำแหงไม่ได้แต่งสุภาษิตพระร่วง. กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม, 2529.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.